

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ БАГАТОРІЧНИХ ТРАВ

І. І. Червен, доктор екоомічних наук, професор

Н. В. Цуркан, аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано стан розвитку виробництва продукції багаторічних трав у господарствах Півдня України в ретроспективі. Доведено недотримання науково обґрунтованих норм щодо структури сівозмін, що характеризується стримуванням розвитку тваринництва та погіршенням показників родючості ґрунтів.

Ключові слова: *структура посівних площ, багаторічні трави, родючість ґрунту, азот, прогнозоване поголів'я.*

Постановка проблеми. Важливим напрямком підвищення продуктивності посівів багаторічних трав з одиниці площі є інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, яка включає ефективне використання ґрунту, підвищення його родючості, належну віддачу від вкладених коштів, зменшення собівартості та підвищення рівня рентабельності. Обов'язковим при цьому має бути економічно ефективна організація виробництва, удосконалення структури посівних площ тощо.

Стан вивчення проблеми. На думку вчених [1], для скорочення витрат кормів на виробництво одиниці тваринницької продукції насамперед необхідно оптимізувати площі кормових і зернофуражних культур за структурою і розмірами, підвищити продуктивність посівів, поліпшити якість кормів, довівши її до стандартів Світової організації торгівлі.

Для того, щоб удосконалити структуру площ кормових культур, у тому числі багаторічних трав, необхідно провести ретельні дослідження цього питання, виявити причини порушення сівозмін.

Теоретичним та практичним аспектам розвитку аграрного підприємництва, формуванню ринку продукції багаторічних трав, питанням впровадження нововведень у виробництво присвятили праці такі вчені-економісти, як А. Бабиш-Побережна, В. Горлачук, Т. Іваненко, І. Кіщак, Ю. Лупенко, В. Ме-

сель-Веселяк, М. Місюк, О. Олійник, О. Рибаченко, П. Саблук та інші. Попри значну кількість публікацій питанням розвитку виробництва продукції багаторічних трав, зокрема удосконалення структури посівних площ на Півдні нашої країни (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та Автономна республіка Крим) не приділялося уваги та вони залишаються недостатньо вивченими.

Результати досліджень. Аналіз структури посівних площ за період з 2009 до 2012 рр. свідчить про істотні недотримання правил розміщення сільськогосподарських культур на ланах південного Степу України. Так, у 2009 р. під зернові та зернобобові культури було відведено 62,3% у загальній посівній площі, а під технічні – 28,4%. У 2012 р. співвідношення між цими групами змінилося. Частка площ під технічними культурами збільшилася до 32,8% загальної посівної площі або на 4,4 в. п. (рис.).

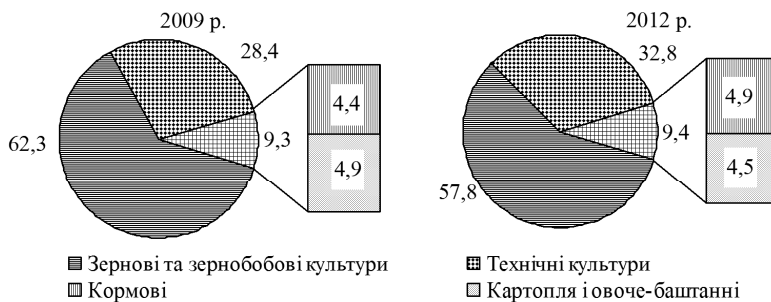

Рис. Структура посівних площ Півдня України, %*

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Встановлено, що останнім часом, з підвищенням частки площ зернових культур у структурі загальної посівної площі, а отже – зменшенням питомої ваги кормових культур, зокрема багаторічних трав, стало практикою використання стерньового попередника, у т. ч. для озимої пшениці, що не сприяє підвищенню її продуктивності. Найбільша частка площ зернових та зернобобових культур у середньому за 2009-2012 рр. відзначена в АР Крим – 75,4% від загальної посівної площі, найменше – на Херсонщині (51,6%). У середньому за цей період в зоні

південного Степу цей показник складав **60,2%**, що на **3,4** в. п. вище, ніж в середньому по Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Структура площ сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Півдня України у середньому за 2009-2012 рр., % *

Зона, регіон	Вся посівна площа	Зернові та зернобобові культури	Технічні культури	Картопля та овоче-баштанні культури	Кормові культури
Україна	100,0	56,8	26,6	7,3	9,3
Південь	100,0	60,2	30,6	4,4	4,8
АР Крим	100,0	75,4	13,7	5,1	5,8
Запорізька	100,0	52,9	39,5	3,8	3,8
Миколаївська	100,0	60,1	33,2	2,8	3,9
Одеська	100,0	66,0	24,7	4,2	5,1
Херсонська	100,0	51,6	35,7	7,1	5,6

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Високим є відсоток площ технічних культур у всіх регіонах Півдня України, за винятком АРК (**13,7%**). У Запорізькій області значення цього показника сягнуло майже **40%**. Невиправдано низькою є питома вага площ кормових культур, що негативно позначається на стані кормової бази тваринництва та економічних показниках розвитку цієї галузі. Це свідчить про те, що за умов некерованого підприємництва агровиробники орієнтуються на виробництво більш прибуткової та високоліквідної продукції рослинництва.

Нами проаналізовано стан виробництва багаторічних трав у південному Степу України. За період з **1990** р. до **2012** р. площа трав на сіно й зелений корм зменшилася на **85,1%**. Установлено істотне скорочення площ під бобовими травами, зокрема під люцерною і еспарцетом. Така ситуація призводить не тільки до зменшення обсягів заготівлі цінного корму для тварин, але й до погіршення показників родючості ґрунту.

Разом з тим, за вищезазначений період у зоні південного Степу України зменшилося надходження (за рахунок азотфіксації) біологічного азоту в ґрунт від **87,7** до **13,1** тис. т д. р. Ці показники у вартісному виразі за цінами **2012** р. орієнтовно становили **877,4** млн грн у **1990** р. і **130,6** млн грн у **2012** р.

Для нинішньої ситуації в сільському господарстві різниця в 746,8 млн грн є істотною (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив виробництва продукції багаторічних трав на надходження азоту в ґрунт у всіх категоріях господарств Півдня України

Показники	Роки			
	1990	2001	2005	2012
Площа трав на сіно і зелену масу*, тис. га	731,2	324,9	170,4	108,6
Надходження біологічного азоту в ґрунт**, тис. т	87,7	39,0	20,4	13,1
Заощадження коштів на придбання мінеральних добрив**, млн грн	877,4	389,9	204,5	130,6

*Розраховано за даними Держстату України;

**Розраховано за даними [2, с. 116].

У результаті багаторічних досліджень вчені довели, що для оптимального виробництва повноцінних рослинних кормів на орних землях частку багаторічних бобових трав у структурі посівних площ кормових культур доцільно мати у межах 50-55% [3, 4].

Загальне скорочення площ посівів кормових культур характеризується одночасним збільшенням питомої ваги площ багаторічних трав, переважно бобових, у їх структурі. Разом з тим, як свідчать дані табл. 3, структура посівних площ зовсім не відповідала науково обґрунтованим пропозиціям. У 2012 р. найбільш наближеною до наукових параметрів була питома вага площ багаторічних трав на кормові цілі у площі кормових культур на Одещині та у Запорізькій області. Найменшим вищезгаданий показник був на Херсонщині – 21,9%. Цей процес можна пояснити тим, що не тільки порушуються правила сівозміни, але й відсутнє довгострокове планування виробництва сільськогосподарських культур з боку агровиробників, їх усвідомлення необхідності екологізації виробництва.

Таблиця 3

Питома вага площ багаторічних трав на сіно і зелений корм у загальній посівній площі та у площі кормових культур в усіх категоріях господарств за регіонами Півдня України, % *

Показники, регіон	Роки			2012 р. у в. п. до	
	2005	2010	2012	2005 р.	2010 р.
Питома вага трав у загальній посівній площі:					
Південь	2,5	1,6	1,6	-0,9	0,0
АР Крим	4,8	2,2	1,8	-3,0	-0,4
Запорізька	2,0	1,2	1,5	-0,5	0,3
Миколаївська	1,7	1,2	1,2	-0,5	0,0
Одеська	3,4	2,4	2,1	-1,3	-0,3
Херсонська	1,6	1,2	1,2	-0,4	0
Питома вага трав у площі кормових культур:					
Південь	32,0	33,9	32,1	0,1	-1,8
АР Крим	40,2	36,8	36,5	-3,7	-0,3
Запорізька	32,1	32,9	38,2	6,1	5,3
Миколаївська	25,7	31,5	25,5	-0,2	-6,0
Одеська	35,4	48,3	38,7	3,3	-9,6
Херсонська	23,5	19,6	21,9	-1,6	2,3

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Зменшення площ під багаторічними травами позначилося і на родючості ґрунтів як усїєї України, так і південного регіону. Досить детально це можна прослідкувати на прикладі Миколаївської області. Так, згідно з результатами ІХ туру з агрохімічної паспортизації земель, проведеного ДУ Миколаївський ПТЦ «Облдержродючість» з 2006 р. до 2010 р., визначено, що на чорноземах південних втрати гумусу за рік склали **0,4-0,5%** [5].

Слід зауважити, що погіршення показників родючості ґрунтів пояснюється насамперед недотриманням науково обґрунтованих сівозмін. Так, у 2012 р. питома вага площ багаторічних трав на сіно й зелений корм у структурі загальної посівної площі Півдня України становила тільки **1,6%** (за норми **8-10%** у товарній сівозміні), тоді як під соняшник уже відведено було **27,0%**, що більше на **18,8 і 4,9 в. п.** порівняно з 1990 р. і 2005 р. відповідно (табл. 4).

Таблиця 4

Питома вага площ соняшнику у загальній посівній площі, % *

Зона, регіон	Роки			2012 р. у в. п. до	
	1990	2005	2012	1990 р.	2005 р.
Україна	5,0	14,2	18,3	13,3	4,1
Південь	8,2	22,1	27,0	18,8	4,9
АР Крим	4,0	4,6	8,9	4,9	4,3
Запорізька	10,9	34,7	37,4	26,5	2,7
Миколаївська	9,1	25,1	31,5	22,4	6,4
Одеська	8,6	16,8	22,1	13,5	5,3
Херсонська	6,9	21,6	26,8	19,9	5,2

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

В окремих господарствах частка площ соняшнику у структурі загальної посівної площі була ще більш високою.

Результати попередніх досліджень Миколаївського НАУ свідчать, що баланс гумусу для соняшнику із урожайністю **8,1 ц/га й 20%** у структурі сівозмінної площі з урахуванням загортання побічної продукції в ґрунт є негативним і становить мінус **0,23 т/га [6, с. 36]**. У свою чергу, втрати елементів доводиться компенсувати товаровиробникам хімізацією живлення з ґрунту, що порушує баланс екосистем та поступово погіршує здоров'я людей [7].

Рентабельність виробництва насіння соняшнику коливається в межах **21,2–23,7% [8]**. За нашими даними, а також публікаціями інших дослідників, цей показник для багаторічних трав є значно вищим (**30–32%**) [9, 10]. Водночас ринок олійно-жирової продукції, як складова забезпечення населення продуктами харчування, на сьогодні є більш вагомим. Проте необхідно враховувати, що для поліпшення здоров'я людини необхідно виробляти, згідно з нормами, значно більшу кількість тваринного білка, а для цього вкрай важливим є відродження тваринництва.

Зважаючи на те, що прогнозована чисельність поголів'я великої рогатої худоби повинна бути стовідсотково забезпечена кормами з багаторічних трав, нами розраховано, що у **2015 р.** необхідно отримати **2450,8**, у **2020 р.** – **4253,5 ТДж**

обмінної енергії сіна; **5109,4** та **8867,7** ТДж обмінної енергії зеленої маси, включаючи заготівлю сінажу, відповідно за роками.

Для отримання необхідної кількості енергії валовий збір продукції багаторічних трав на Півдні України повинен скласти: сіна у **2015** р. – **3486,2**, у **2020** р. – **6050,5** тис. ц; зеленої маси – **22023,3** та **38222,8** тис. ц відповідно. Слід зауважити, що у **2020** р. проти **2012** р. валовий збір сіна необхідно збільшити у **2,8** рази, зеленої маси (у тому числі на сінаж) – у **16,3** рази. Для досягнення таких обсягів виробництва продукції багаторічних трав, при збереженні їх продуктивності, на сучасному рівні необхідно довести площі цих культур у **2015** р. до **139,4**, у **2020** р. – до **242,0** тис. га, на зелену масу – до **199,1** та **345,6** тис. га відповідно.

З урахуванням потреби цих площ на насіння, яка складає **10%** від загальної площі трав кормового призначення (**58,8** тис. га у **2020** р.), площі під багаторічними травами в цілому повинні досягти **646,4** тис. га, або **9,3%** у структурі загальної посівної площі Півдня України (табл. 5).

Таблиця 5

Площі багаторічних трав, необхідні для забезпечення потреби великої рогатої худоби в обмінній енергії з цих культур на Півдні України

Показники	Роки				
	2005	2010	2012	2015*	2020*
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів (на кінець року)	1021	699	729	866	1503
Загальна посівна площа, тис. га	6735,5	7150,9	6961,8	6962,0	6962,0
Необхідна площа багаторічних трав, тис. га	439,1	300,6	313,5	372,4	646,4
у тому числі:					
- на сіно і зелену масу для великої рогатої худоби	399,2	273,3	285,0	338,5	587,6
- на насіння (10% від загального обсягу площ під багаторічними травами)	39,9	27,3	28,5	33,9	58,8
Питома вага необхідних площ багаторічних трав на корм і насіння у загальній посівній площі, %	6,5	4,2	4,5	5,3	9,3

*Прогнозовані показники.

Треба відмітити, що прогнозована частка площ у 2020 р. відповідатиме рекомендованій нормі (8-10% у структурі загальної посівної площі).

Висновок. Таким чином, постає питання у вирішенні проблеми збільшення виробництва продукції багаторічних трав (як основи раціону годівлі великої рогатої худоби) в першу чергу через розширення площ та доведення їх розмірів до науково обґрунтованої норми. Водночас необхідно підкреслити, що в раціонах годівлі всіх видів сільськогосподарських тварин (не тільки великої рогатої худоби) повинні бути присутніми корми з багаторічних трав. Отже, потреба у виробництві сіна і зеленої маси з цих високобілкових трав є вельми високою. Тому доцільним є планувати зростання обсягів заготівлі кормів з трав не тільки через розширення площ під цими культурами, а й підвищення їх продуктивності шляхом застосування інноваційних набуток.

Список використаних джерел:

1. Бабич-Побережна А. А. Кормовиробництво у контексті євроінтеграційного курсу України / А. А. Бабич-Побережна, Л. Г. Ройченко, В. С. Мацютевич // Корми і кормовиробництво. — 2008. — Вип. 63. — С. 280—283.
2. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. — К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. — 182 с.
3. Макаренко П. С. Основні шляхи розвитку лучного кормовиробництва на Україні в сучасних умовах / П. С. Макаренко, С. Г. Назаров // Корми і кормовиробництво. — 2002. — Вип. 48. — С. 46—50.
4. Петриченко В. Ф. Агробіологічні підходи до інтенсифікації польового кормовиробництва в Україні / В. Ф. Петриченко, Н. Я. Гетман, Г. П. Квітко // Корми і кормовиробництво. — 2008. — Вип. 60. — С. 3—13.
5. Кравченко К. М. Сучасний стан ґрунтів Миколаївської області / К. М. Кравченко, О. В. Кравченко // Наук. праці : наук.-метод. журнал. Екологія. — Вип. 167. — Т. 179. — Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. — С. 20—23.
6. Червен І. І. Нормативно-методична база прогнозування і комплексної оцінки ефективності польових сівозмін для фермерських господарств / І. І. Червен, В. П. Шкумат, Т. В. Порудєєва. — Миколаїв, 2008. — 54 с.
7. Павлов О. І. Агропродовольча сфера України як об'єкт національної безпеки / О. І. Павлов // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 97—103.
8. Порудєєва Т. В. Енергоекономічна оцінка сівозмін короткої ротації / Т. В. Порудєєва // Економіка АПК. — 2008. — № 7. — С. 30—33.
9. Цуркан Н. В. Економічна ефективність виробництва продукції багаторічних трав / Н. В. Цуркан // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2012. — Вип. 3 (67). — С. 81—85.
10. Червен І. І. Роль інновацій у вирощуванні багаторічних трав та підвищенні ефективності господарювання агропідприємств / І. І. Червен, Н. В. Цуркан, В. О. Дорожинець // Наук. праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет» : Економічні науки. — Сімферополь : АРІАЛ, 2013. — Вип. 152. — С. 59—65.

И. И. Червен, Н. В. Цуркан. Комплексная оценка развития производства продукции многолетних трав.

В статье проанализировано состояние развития производства продукции многолетних трав в хозяйствах юга Украины в ретроспективе. Показано несоблюдение научно обоснованных норм относительно структуры севооборотов, что способствует сдерживанию развития животноводства и ухудшению показателей плодородия почв.

I. Cherven, N. Tsurkan. Comprehensive assessment of perennial grasses production.

Article gives information about the development of perennial grasses production in the farms of the Southern Ukraine in retrospective. The disregard of scientifically based norms according to the structure of crop rotation was shown, which is characterized by containment of livestock development and deterioration in soil fertility.